

DISCURSUL NORMATIV ȘI DISCURSUL EXPLICATIV

DE

CĂTĂLIN ZAMFIR

S-a discutat mult despre specificul *discursului asupra socialului* în raport cu *discursul asupra naturalului*. Spre deosebire de acesta din urmă, discursul asupra socialului constituie în același moment atât o reflexie despre un obiect, cât și un element component al acestui obiect. El este implicat esențial în însăși viața socială asupra căreia se exercită. Marx a elaborat termenul de „ideologie”, termen cu adâncimi tulburătoare, pentru a caracteriza acest specific. Reluarea acestui concept a generat însă multe confuzii datorate lipsei unei analize sistematice.

Voi încerca aici schițarea unei abordări sistematice, dintr-o perspectivă funcțional-structurală a discursului asupra socialului, adică tratarea sa ca element funcțional-structural al activităților social-umane. O asemenea abordare pare să dezvăluie sistematic o serie de aspecte rămase confuze.

Ca orice tip de activitate, discursul asupra socialului își dezvăluie modul de organizare (structurare) în raport cu două cadre constitutive¹: 1) spațiul funcțional în care el se constituie și 2) posibilul comportamental-instrumental dat.

Prima operație este deci aceea de a schița spațiul funcțional în care se constituie discursul asupra socialului, adică cerințele funcționale la care el trebuie să răspundă.

A. *Funcția constructivă*. O activitate social-umană este definită ca o mulțime de acțiuni, organizată într-un mod adecvat realizării unei anumite funcții (satisfacerii unei cerințe funcționale). Constituirea deci a activității, a modului ei de organizare include un demers cognitiv, care,

¹ Este folosit aici pentru determinarea organizării unei activități un cadru conceptual descris mai pe larg în studiul *Determining factors of the organization of social-human activities*, în „Analele Universității București”, seria filozofie, nr. 1/1970. O sumară expunere a sa poate fi găsită și în *Metodele rezolvării problemelor organizaționale în sistemele activităților social-umane*, în „Revista de filozofie”, 1969, nr. 7.

pe de o parte, să înregistreze cerințele funcționale (necesitățile) de realizat, formulându-le ca obiective, scopuri pentru participanți, iar pe de altă parte, să decupeze în posibilul comportamental existent modalități de activitate adecvate realizării acestor cerințe. Apoi, modul de organizare odată constituit trebuie confruntat, continuu sau periodic, cu eventualele schimbări petrecute atât în spațiul funcțional, cât și în posibilul comportamental-instrumental, în vederea modificării sau chiar a înlocuirii sale. Cunoașterea are aici funcția de a constitui organizarea activităților social-umane, de a o perfecționa sau, pur și simplu, de a o înlocui. Organizarea unei activități se formulează la nivelul conștiinței participanților, în limbajul comportamentului lor (modalități de acțiune) și îmbracă o formă *valorico-normativă*. Modalitățile de comportare funcționale sînt valorizate și normate pozitiv, cele disfuncționale sînt valorizate și normate negativ. Totalitatea modalităților de comportare valorizate și normate pozitiv sau negativ formează ceea ce am numit sistemul *valorico-normativ* al respectivei activități, ca expresie, la nivelul conștiinței participanților, a modului ei de organizare. Din acest motiv, discursul care formulează sistemul valoric-normativ, adică cadrul normativ al unei activități, organizarea sa, va fi numit *discurs normativ constructiv*.

B. *Funcția de promovare*. Sistemul unei activități se constituie prin acțiunile indivizilor participanți, ei înșiși sisteme autonome de decizie și acțiune. Indivizii participanți trebuie să recepționeze modul de organizare a activității la care ei participă sub formă de programe de acțiune și să-l accepte totodată. Nu este deci suficient ca modul de organizare a activității să fie exprimat în limbajul comportamentului participanților și transmis acestora, ci e necesar ca ei să fie *convinși*, determinați să *accepte* respectivul program și să-l *realizeze*. Discursul care are ca funcție transmiterea și impunerea sistemului valorico-normativ este denumit *discurs normativ propagator*. Discursul normativ constructiv și cel propagator, deși funcțional și deci și structural diferite, se întrepătrund, se substituie reciproc, formînd un discurs complex — *discursul normativ*. S-ar putea deci spune că discursul normativ construiește și propagă organizarea unei activități social-umane, în forma specifică a acesteia, valorico-normativă.

Pentru ca organizarea (structurarea) discursului normativ să fie satisfăcător determinată, este necesar să se ia în considerație și *posibilul comportamental-instrumental* la nivelul căruia aceasta se constituie. În acest caz, este vorba de un *posibil cognitiv*. Pentru a simplifica lucrurile, voi lua în considerație numai două nivele structural diferite ale posibilului cognitiv, în cadrul cărora, în condițiile unor cerințe funcționale, presupus constante (în fapt acest lucru, după cum voi încerca să demonstrez, nu este posibil), discursul normativ se va constitui în modalități structural diferite: un *nivel imatur* și un *nivel suficient de matur de cunoaștere*. Diferențierea acestor nivele este cu atât mai semnificativă cu cât trecerea de la unul la celălalt este caracteristică momentului prezent al dezvoltării sociale.

În continuare vor fi analizate modurile de organizare a discursului normativ rezultate din combinarea celor două cerințe funcționale fundamentale cu cele două nivele distincte ale posibilului cognitiv.

1. *Discursul normativ constructiv la nivelul unui posibil cognitiv imatur*. Constituirea activităților social-umane nu presupune neapărat o cu-

noaștere teoretică-științifică riguroasă. Ea poate avea loc și la nivelul unei cunoașteri neteoretice, mai puțin riguroasă, adică, la nivelul unei cunoașteri empirice, practice-spontane, în cadrul unor experiențe colective, distribuite pe mai multe generații, prin repetate încercări și confruntări practice. Apariția unei necesități, fie individuală, fie socială, presează asupra colectivității pentru a fi, într-o formă sau alta, luată în considerație, pătrunde în experiența colectivă, determinând constituirea de moduri de activitate orientate spre satisfacerea ei, corectându-le (perfecționându-le sau înlocuindu-le) prin confruntare practică continuă. Apariția societății umane, echivalând cu apariția de activități nefundate pe o organizare rezultată din mecanismele biologice, presupune implicat un nivel minim de cunoaștere, caracterizat prin mecanisme de cunoaștere spontane, predominant practice, asupra cărora teoria cunoașterii a reflectat mai puțin pînă acum. Din punctul de vedere al adecvării lor, soluțiile organizaționale pot fi *neadecvate* — nu satisfac cerințele care le-au cerut — sau *adecvate* — satisfac respectivele cerințe. Clasa soluțiilor adecvate este și ea destul de mare, cuprinzînd soluții cu grade diferite de eficiență, de adecvare, începînd cu soluțiile care prezintă un grad minim de satisfacere a cerințelor constitutive și sfîrșind cu soluțiile cele mai satisfăcătoare în condițiile date — soluțiile *optime*. Deși a fost puțin cercetat gradul de adecvare al soluțiilor organizaționale, se pare totuși că la nivelul unei gândiri spontane se pot formula soluții cu un grad valabil de satisfacție, dar numai în condiții excepționale se poate ajunge la formularea de soluții optime².

Specific mecanismelor spontan-practice de producere a modurilor de organizare este faptul că nu au loc decît într-o mică măsură în sfera conștientului. Însuși specificul acestor mecanisme face imposibilă o conștientizare completă și adecvată a lor : încercări și erori, experiență difuză, treptat acumulată, de-a lungul mai multor generații și prin colaborarea mai multor indivizi. Este, de fapt, specific oricărui proces cognitiv-spontan, prin însăși natura sa, să nu-și găsească o conștientizare integrală și adecvată. Este evident, de altfel, că unei cunoașteri predominant spontan-practice nu-i poate fi complementară o epistemologie (deci o conștientizare a procesului de cunoaștere) sistematică și științifică. Integral la nivelul conștiinței (între anumite limite și în acest caz) se plasează numai operațiile cognitive care au loc prin mecanisme teoretice-științifice. Odată constituite moduri de organizare, operațiile cognitive parcurse de elaborarea lor predominant spontan-practică nu-și pot găsi o reflectare conștientă sistematică. În antropologia culturală, cît și în sociologie, această idee a devenit un loc comun : explicațiile pe care oamenii le dau modurilor lor de organizare socială (instituțiilor) nu corespund decît într-o mică măsură adevăratelor rațiuni care au stat la baza constituirii lor. Explicația conștientă oferită la un moment dat nu reprezintă reflectarea adecvată a procesului cognitiv spontan care a elaborat respectivele moduri de organizare. În acest sens considera și Marx că pînă acum oamenii și-au

² I. G. March et H. A. Simon, *Les Organisations*, Paris, Dunod, 1964, cap. VI.

făcut istoria, dar nu conștient, ci inconștient. De aceea, discursului normativ constructiv realizat prin mecanisme cognitive spontan-practice îi corespunde la nivelul conștientizării în mare măsură un „vid cognitiv”, un „defect de cunoaștere”. Dacă discursul normativ constructiv spontan în general nici nu se constituie și nici nu se regăsește reflectat adecvat la nivelul conștientului, el pătrunde totuși aici în forme specifice, care constituie în fapt substitute ale conștientizării adecvate.

a) Dacă procesul cognitiv constructiv propriu-zis nu pătrunde la nivelul conștientizării, este prezent aici rezultatul său, adică modul de organizare a activității, ca totalitate a modalităților de acțiune, numit aici sistemul valorico-normativ. Este ceea ce în antropologia culturală este desemnat prin termenul de *cultură*³. Pentru ca comportamentul participanților să fie modelat și transformat în activitate organizată, la nivelul conștiinței trebuie să se formuleze modalități de comportare (*cultural patterns*, cum le numesc antropologii), ca modalitate transformată a organizării activității.

Sistemul valorico-normativ al unei activități ca orice conținut al conștiinței are o valoare cognitivă, pe care, în mod sumar, voi căuta să o determin.

Sistemul valorico-normativ nu este o reflectare a unei activități reale preexistente, ci proiectul ei subiectiv, constitutiv. Din punct de vedere cognitiv, el are deci statutul oricărui proiect de acțiune. El reprezintă proiectul de soluționare a unei situații social-umane, adică descrierea *activității-soluții*, iar nu a *situației-problemă*. Vom spune deci că situația care a generat respectiva activitate este conținută doar implicit în soluția comportamentală, iar nu într-un mod explicit. Soluția comportamentală este rezultatul unui proces de analiză a situației, fără a-l mai conține pe acesta într-o modalitate explicită, ca atare.

Sistemul valorico-normativ nu constituie însă nici măcar o descriere suficient de profundă și de completă a activității reale, al cărei proiect subiectiv este, ci, mai degrabă, o descriere superficială și parțială a acesteia, o simplă reprezentare a ei. Prin însăși funcția sa, aceea de a promova o serie de moduri de comportare, sistemul valorico-normativ nu are nevoie să depășească simpla descriere exterioară a comportării. Vorbind despre valoarea explicativă a normelor, Lévi-Strauss considera că ele „sînt prin definiție foarte sărace, pentru că ele nu intenționează a explica fenomenele, ci a le perpetua”⁴. Deși a mea, făcută de mine în mod conștient, comportarea, acțiunea rămîne pentru mine un necunoscut, un ceva de cunoscut. Conștiința comportării la acest nivel este simpla luare în evidență a ei, ca ceva care se oferă privirii în modul cel mai superficial cu putință. Singura semnificație pe care comportarea o are obligatoriu la acest nivel este conformitatea sau neconformitatea sa cu exigențele sistemului valorico-normativ. Este adevărată și reciproca : activitatea nu este o simplă

³ În antropologia culturală, *cultura* este definită curent ca *totalitate a modalităților de comportare (gîndire, simțire și acțiune), care regizează activitatea unei colectivități umane*. Vezi, de exemplu, R. Linton, *Fundamentul cultural al personalității*, București, Edit. științifică, 1969.

⁴ C. Lévi-Strauss, *Social Structure*, în „Anthropology Today”, Ed. A. L. Kroeber, The University of Chicago Press, 1953, p. 527.

obiectivare a sistemului valorico-normativ care o reglementează. Comportarea reală este concretă, multidimensională, semnificațiile ei depășind cu mult chiar semnificațiile luate în considerație la constituirea proiectului său subiectiv. Activitățile social-umane nu se constituie integral conștient, ci predominant spontan. De aceea, legile lor, cum spunea M. Godelier, nu se confundă cu regulile, normele care le reglementează la nivelul conștiinței⁵. Confundarea activității reale cu sistemul ei valorico-normativ este o confuzie încă destul de frecventă. Un exemplu de asemenea confuzie este definirea, curentă în sociologia și antropologia culturală occidentală, a relațiilor sociale reale prin sistemul de roluri și reguli care le reglementează, adică definirea socialului prin cultural.

În fapt, activitatea reală este semnificativ alta decât imaginea care se constituie la nivelul sistemului său valorico-normativ. Această imagine descrie cum *ar trebui să fie* activitatea de pe poziția exigențelor sistemului valorico-normativ, iar nu cum *este ea* în realitate. Apare astfel o *iluzie normativă* specifică, asupra structurii căreia nu se poate insista aici. Se poate însă spune doar că, pe de o parte, realitatea este mult mai mult decât ceea ce este conținut, implicit sau explicit, în sistemul valorico-normativ care o reglementează, iar pe de altă parte, ea este o realizare doar parțială a acestuia.

Sistemul valorico-normativ nu conține într-o formă explicit-adevătată nici *necesitatea* modurilor de organizare alese, rațiunile care au stat la baza selectării lor. Experiența difuză a necesității, a funcționalității, a unui mod de organizare se exprimă la nivelul conștiinței prin nu mai puțin difuzul „așa e bine”, „necesar”, „trebuie”, „așa se obișnuiește” etc. Modalitatea valorico-normativă în care se constituie la nivelul conștiinței modurile de organizare reprezintă deci forma transformată de conștientizare a experienței difuze a funcționalității respectivelor moduri de organizare, în condiții cognitive imature. Este deci modul de a fi în conștiință a concluziilor unui proces cognitiv spontan. Valoarea și normativitatea au aici funcția de a substitui la nivelul conștiinței o explicație dezvoltată. Un anumit mod de organizare a unei activități nu apare în conștiința indivizilor ca soluție într-un cadru situațional dat, cu funcții date etc., ci în primul rând ca fiind „necesară”, „trebuind”, „normală”, „obișnuită” etc. La rîndul său, forma valorico-normativă a unui mod de organizare este susținută în conștiința indivizilor nu numai prin propria sa inerție, ci și prin fundalul unei experiențe difuze, continue a necesității, a funcționalității sale. Nu înseamnă însă că forma valorico-normativă este reductibilă numai la această dimensiune. Ea mai are și alte dimensiuni, semnificații, care vor fi, unele dintre ele, schițate mai departe.

După cum s-a văzut, sistemul valorico-normativ reprezintă o soluție organizațională din repertoriul soluțiilor posibile. Pe lângă alternativa aleasă, există și altele, unele formulate, dar din diferite rațiuni nealese, altele neformulate pur și simplu. Apare aici o caracteristică evidențiată de Gregory Bateson în cazul mai general al codajului: „*Clasa neglijată rămîne de obicei nedefinită*”. În cazul unei preferințe, un individ va spune că lui îi place aceasta sau aceea, dar el *va omite adesea a defini alternativele*

⁵ M. Godelier, *Rationalité et irrationalité en Économie*, Paris, François Maspero, 1966, p. 242.

în raport cu care aceasta sau aceea este preferată”⁶. Eliminarea alternativelor din programul de acțiune nu se explică numai prin economia de gândire — se dă activității numai programul său ales — și nici prin faptul că la nivelul unei asemenea cunoașteri spontane nu există posibilitatea formulării exacte a tuturor alternativelor, ci și printr-o altă cauză, poate tot atât de importantă. Se poate spune că acțiunea, prin însăși natura sa, „cheamă” certitudinea, creează în jurul ei un mediu de certitudine, funcțional. Situația de incertitudine din momentul alegerii, la nivelul căreia soluțiile sînt cît mai complet formulate și analizate, preferința neoprinde-se încă la nivelul uneia dintre ele, este cu necesitate abandonată în momentul următor, adică în momentul acțiunii. Prezența în acest nou moment la nivelul conștiinței a alternativelor posibile, dar nelese generează incertitudine. Dacă însă incertitudinea este funcțională în momentul alegerii, blocînd o alegere grăbită și nereflexivă, ea devine disfuncțională în momentul acțiunii. Eliminarea din conștiință a alternativelor după efectuarea alegerii este modalitatea principală de eliminare a incertitudinii. Și pentru că cel puțin în cea mai mare parte a alegerilor în fața cărora omenirea a fost pusă pînă acum nu s-a putut atinge un nivel de cunoaștere suficient de ridicat încît să fie eliminată complet incertitudinea și pe această bază să se realizeze alegerea, regula fiind alegeri în situație de incertitudine, trecerea la acțiune determină crearea unei false certitudini, o eliminare forțată, artificială a incertitudinii. În momentul acțiunii este mult mai eficace o soluție mediocră, dar realizată cu energie, decît continua și paralizanta pendulare între soluții incerte, sau acțiunea ezitantă, dezorganizată de conștiința alternativelor posibil mai bune. Să presupunem o colectivitate care, în fața unei necesități de satisfăcut, formulează două soluții posibile ale căror semnificații și eficiențe nu le poate determina cu certitudine. Alegerea devine penibilă, inconfortabilă. Este cazul mai general al situației de alegere în care incertitudinea provine din mai multe surse : nu se știe dacă variantele între care se alege reprezintă *toate* variantele posibile ; nu se știe dacă semnificațiile degajate pentru fiecare dintre variantele formulate sînt *complete sau corect* determinate ; nu există modalități de a calcula eficacitatea fiecărei variante printr-un fel de *calcul al tuturor semnificațiilor pozitive și negative depistate*, soluțiile posibile sînt în acest caz imposibil de comparat, gîndirea aflîndu-se în fața unei mulțimi de avantaje și dezavantaje, care nu se încheagă într-o valoare sintetică.

În această situație, alegerea nu este de natură a elimina incertitudinea. Incertitudinea este eliminată artificial, gîndirea specifică momentului acțiunii fiind o gîndire lipsită de alternative, adecvată funcțional acestei faze. În plus, necesitatea eliminării incertitudinii după alegere se manifestă și printr-un alt tip de deformare, mai puternic : se tinde a se epura din conștiință dezavantajele, semnificațiile disfuncționale ale soluțiilor alese și, invers, avantajele alternativelor respinse. Pe această bază se poate vorbi despre un decalaj cognitiv între momentul alegerii și cel al acțiunii. Din acest punct de vedere, într-o anumită măsură, trecerea de la alegere la acțiune echivalează cu o îngustare a cîmpului conștiinței (un tip specific de *regres cognitiv*).

⁶ G. Bateson, *Codage et valeur*, în A. Lévi, *Psychologie sociale — Textes fondamentaux anglais et américain*, Paris, Dunod, 1965, p. 186.

Forma valorico-normativă pe care soluțiile alese o îmbracă, excluzând prin natura sa alternativele și rezervele, adică incertitudinea, constituie tocmai expresia acestui regres cognitiv.

Există încă un caz posibil, semnificativ pentru analiza de față. Datorită lipsei, fie a instrumentelor material-sociale, fie a celor cognitive, nu este posibilă formularea nici unei soluții adecvate. Situația este practic insolubilă. Și totuși, chiar în aceste condiții, sînt alese soluții organizaționale, ineficiente real, întărite însă de o altă funcționalitate a lor. Necesitatea care trebuie satisfăcută creează o tensiune în sistem, care nu poate fi relaxată decît prin acțiune. O soluție inadecvată, nesatisfăcînd de loc necesitatea care a indus-o, relaxează însă tensiunea legată de apariția respectivei necesități: s-a acționat, s-a făcut ceea ce s-a putut. Așa se poate explica menținerea unor activități complet ineficiente, ritualistice, magice, iraționale, lipsite de orice confirmare, cu excepția celei întîmplătoare, sau chiar a unor mimări de acțiune care substituie acțiunea însăși. Fenomenul apare foarte răspîndit în societățile puțin evolute, dar, uneori, și în societățile destul de evolute, în condiții de incertitudine accentuată.

b) Discursul normativ constructiv spontan, finalizat la nivelul conștiinței în sistemul valorico-normativ, reprezintă în mare măsură o formație închisă, care nu deschide perspectiva unei dezvoltări explicative sistematice și adecvate. Pe de o parte, în linii generale, funcția sa este saturată prin formarea modalității de organizare a activității. Pe de altă parte, forma valorico-normativă a acestei modalități de organizare este parțial expresia neconvertibilității discursului constructiv spontan într-o explicație sistematică la nivelul conștientului, mai mult, este substitutul unei asemenea explicații. Prin natura sa, forma valorico-normativă elimină într-o oarecare măsură necesitatea explicației, a lui „de ce?”, satisfăcînd, pe de altă parte, parțial nevoia de explicație printr-un răspuns specific: „trebuie”, „e bine”, „e ideal” etc. În ambele ipostaze, atît ca mod de expresie la nivelul conștiinței a unui proces cognitiv spontan, cît și ca substitut al explicației, forma valorico-normativă tinde să blocheze formarea în prelungirea sa, printr-o dezvoltare interioară, a unei explicații care să susțină respectiva soluție organizațională. Cu toate acestea, forma valorico-normativă nu elimină total necesitatea unei explicații sistematice, teoretice la nivelul conștientului, ci doar parțial. Fără a intra într-o analiză care ne-ar îndepărta de axul central al problemei, trebuie remarcată existența continuă a unei exigențe de explicație în legătură cu cadrele organizaționale ale activităților social-umane. Din cele spuse mai sus reiese o concluzie de o importanță fundamentală: explicația modurilor de organizare *deja elaborate* în cursul unui proces spontan, neputîndu-se constitui printr-o conștientizare a acestui proces, printr-o explicare sistematică și adecvată a sa la nivelul conștiinței sistematice, teoretice, se constituie predominant *din alte surse cognitive*, apărînd ca *supraadăugată* soluțiilor organizaționale. Este interesant acum de analizat modul de constituire și valoarea cognitivă, totodată, a *explicației* care se constituie în jurul modurilor de organizare a activităților, explicația fiind al doilea mod în care discursul normativ constructiv spontan apare la nivelul conștientului.

Necesitățile și modurile organizaționale de satisfacere a lor pătrund sub formă de reprezentări în conștiință, înconjurate de o aureolă valorică

și normativă, fără însă a iradia neapărat explicații, apărînd conștiinței mai mult ca un material intelectual brut, opac, care se cere a fi explicat. Ele pătrund însă nu într-o conștiință vidă, ci într-o conștiință care conține deja un univers de semnificații, deci într-un „posibil explicațional” constituit în mare măsură independent de structurile cognitive spontane, adică într-un univers teoretic oarecum preexistent. Explicația se constituie la interferența produselor discursului normativ constructiv spontan cu posibilul explicațional existent la nivelul conștiinței. *Modurile de organizare valorizate își forjează explicații din materialul teoretic existent, forjînd prin aceasta, totodată, o îmbogățire, o dezvoltare a acestuia.* De remarcat însă că explicația astfel constituită, sau dezvoltarea materialului teoretic de la nivelul conștiinței, făcută sub presiunea concluziilor la care demersurile cognitive spontane ajunseseră deja, nu sînt neapărat o preluare teoretic-conștientă a acestora, ci se constituie, într-o oarecare măsură, independent de ele. De aceea, explicația astfel constituită poate să nu aibă vreo legătură nici cu explicația reală a respectivului mod de organizare, dar nici cu rațiunile care, în procesul cognitiv spontan, au stat la baza formulării modului de organizare explicat. Singura legătură sigură, constantă dintre procesul cognitiv constructiv spontan și explicația teoretică, conștientă este modul de organizare, care apare ca concluzie reală a celui dintîi și doar în aparență concluzie a celui din urmă, în fapt fiind punctul său de plecare. Explicația unui mod de organizare, în calitatea sa de explicație conștientă, nu este rațiunea pentru care s-a format și ales acesta, ci explicația sa *post factum*.

Între cele două procese cognitive, spontan-constructiv și conștient-explicativ, există mai mult o complementaritate și mai puțin o continuitate. Contrar bunului-simț, aparenței, nu explicația existentă la un moment dat în conștiința unei comunități susține soluția organizațională, ci aceasta susține, în ultimă instanță, explicația. Valoarea soluției organizaționale este anterioară explicației sale, fundîndu-se pe demersul spontan-constructiv. Este un tip de evidență anterioară explicației conștiente. Acest fond de certitudine, de evidență iradiază la nivelul explicației, orientînd-o. În acest fel, soluția organizațională nu este numai obiectul gata constituit al explicației, dar și influențează explicația, o transformă într-o tipică *petitio principii*, în care explicatul era evident dinainte, orientînd explicația, transformînd-o mai mult într-un tip de *justificare*. Explicația apare deci mai degrabă ca o justificare a unei evidențe anterioare.

Construirea explicației pe evidențe preexistente dă acesteia o puternică orientare valorică pe linia subiectului angajat în discurs. Explicația constituită ca element al discursului normativ este puternic centrată pe subiectul ei, pornind de la valorile lui, de la certitudinile și evidențele sale. Acestea sînt postulatele sale, cognitive și valorice. Subiectul este implicat în structura discursului său ca *măsură a tuturor lucrurilor*. Aceasta decurge din însuși specificul discursului normativ-constructiv: el construiește un cadru organizațional pentru realizarea unor necesități, cerințe funcționale. Este firesc ca acest cadru organizațional să exprime, în limbajul activității, necesitățile (interesele, în cazuri limită) ale subiectului său. Pe această linie, explicația are o funcție *expresivă* — exprimă la nivel teoretic valorile, interesele subiectului, ca forme transformate ale necesităților, ale cerințelor sale funcționale.

Aceasta este de fapt marea descoperire a lui Marx în sfera conștiinței sociale. Principiile sociale ale libertății și egalității promovate de burghezie erau produsele unei reflexii spontan-practice asupra condițiilor reale ale vieții sociale. Ele puteau găsi explicații teoretice cu totul exterioare acestor rațiuni reale: „natura umană”, „rațiunea umană” etc. Explicațiile teoretice date de ideologii burghezi erau în fapt asemenea tipuri de justificări *post-factum*, fiind însă însoțite de iluzia că sînt adevăratele rațiuni ale promovării unor asemenea principii de organizare socială.

Discontinuitatea dintre procesul spontan de construcție și procesul conștient de explicație a acestor construcții face ca acesta din urmă să nu beneficieze decît într-o măsură mai mică de experiența cognitivă acumulată la nivelul primului. În plus, după cum s-a văzut, explicația se realizează în momentul posterior alegerii, în cel al acțiunii, caracterizat printr-un anumit tip specific de regres cognitiv. Acesta face ca din punctul de vedere al valorii cognitive, explicația să fie inferioară calitativ demersului constructiv. Fiind în mare măsură supraadăugată și independentă în raport cu procesul spontan-constructiv, singura exigență care se pune în fața explicației este să fie *plauzibilă* la respectivul nivel de cunoaștere. Ea are o funcție pur explicativă în sensul restrîns al termenului, iar nu una activă, constructivă, la nivelul căreia simpla plauzibilitate ar fi cu totul insuficientă. Iar plauzibilitatea este o condiție infinit mai ușoară decît adevărea. Verificată, în sensul tare al termenului, adică în activitatea practică, nu este explicația, ci complementara sa, soluția organizațională, și deci procesul cognitiv spontan-practic de construcție a sa. Din acest motiv, explicația nu este supusă direct controlului mecanismelor spontan-practice verificatoare și corective, care intervin în cazul demersurilor constructive. Așa se explică faptul că explicații complet false se pot menține (și funcționa) timp de secole în conștiința oamenilor. Singura condiție pusă în fond explicației este să exprime teoretic-justificativ soluția organizațională elaborată. O explicație plauzibilă este nu numai tolerată, dar și întărită. Diferența calitativă dintre procesul cognitiv constructiv și cel explicativ poate fi la acest nivel maximă: un proces cognitiv constructiv suficient de adecvat (care formulează soluții organizaționale adecvate) să fie complementar cu un proces cognitiv explicativ complet fals, la nivelul mitului, al religiei sau, într-un caz mai fericit, la nivelul filozofiei speculative, în sensul pe care Marx îl dădea termenului de speculație, ca reflexie pe o bază de cunoaștere insuficientă.

Acest sens al complementarității dintre construcție și explicație este probat și de modul în care au loc schimbările la acest nivel. De aceste schimbări nu este în primul rînd responsabilă explicația, acumulările cognitive de la nivelul conștientului, ci modificările obiective, sesizate în cursul demersurilor spontan-practice. Nu explicația modifică evidențele valorice, ci procesul este invers. Schimbarea evidențelor valorice, așa cum demonstra Marx, nu este opera procesului de cunoaștere desfășurat la nivelul etajelor superioare ale explicației, ci este anterior. Modalitățile de organizare a vieții (activității) indivizilor, care corespund cadrului situațional obiectiv, par acestora, de-a lungul unei experiențe spontan-practice, ca naturale, organice, ca evidente, necesare, ca singurele posibile.

Schimbarea condițiilor, a cadrului obiectiv, „învechește” respectivele forme organizaționale, le transformă în inadecvate. Această deplasare obiectivă produce o deplasare valorică la nivelul experienței individuale: vechile evidențe și valori dispar. Ceea ce apărea ca organic, evident și natural pînă acum, apare ca neorganic, întîmplător în acest moment. Mai mult, gîndirea care ia această nouă atitudine explicativă, înșelîndu-se asupra modului ei de constituire, atribuie această conștiință epocii anterioare, în mod eronat, evident. În epoca anterioară însă, modul de organizare respectiv, fiind adecvat, apărea valorizat pozitiv și deci era acceptat ca natural la nivelul explicației⁷. În altă parte, pe aceeași linie, Marx remarcă faptul că nu indignarea morală față de o modalitate de organizare este cauza schimbării ei, ci doar un simptom al învechirii ei în ordine naturală. Schimbarea evidențelor valorice impune schimbarea și a explicației sistematice în așa fel încît să respingă critic vechile evidențe și să justifice, să facă plauzibile, noile evidențe. Explicațiile nu se schimbă deci datorită unor acumulări și evoluții imanente, ci datorită deplasărilor valorice în experiența practic-spontană a respectivelor forme de organizare. Universul cognitiv care oferea explicații plauzibile pentru vechile evidențe dacă este prea legat de acestea sau dacă pur și simplu nu poate, prin adaptări, să ofere explicații plauzibile pentru noile evidențe, este înlocuit cu un altul mai adecvat. Sistemele explicative nu sînt neapărat de natură succesivă, ci pot fi și simultane. Un aspect, o fațetă a modurilor de organizare își găsește rezonanța într-un sistem explicativ, în timp ce alte fațete, laturi, oferă evidența altor sisteme explicative.

Istoria diferitelor sisteme explicative din istoria reflexiei sociale nu dezvăluie deci neapărat, și în primul rînd, un proces de evoluție și acumulare cognitivă, deși un asemenea proces nu poate să nu fie luat și el în considerație, ci mai mult succesiunea unor structuri de semnificații în care diferitele evidențe social-umane își constituie instrumentele explicative și justificative. Profilul general al acestui tip de explicații se caracterizează deci prin două trăsături fundamentale: a) sînt construcții teoretice fondate pe un defect de cunoaștere, datorat în mare măsură inconvertibilității cunoașterii spontan-practice în cunoaștere conștient-teoretică, și b) pornirea de la o serie de evidențe valorice, produse ale discursului spontan constructiv, neresorbite, ci justificate explicativ. Din punctul de vedere al calității lor cognitive, aceste explicații care nu sînt încă științifice, ar putea fi caracterizate cel mai bine prin termenul folosit de Marx pentru a caracteriza vechea filozofie, și anume ca „speculative”. Un sistem teoretic speculativ apare aici a fi doar un element al unui complex cognitiv, inconștient de complementarul său. El este partea vizibilă, de deasupra nivelului conștiinței a unui uriaș iceberg cognitiv, inconștient de partea sa nevăzută, care îi este în realitate baza.

Unul din sensurile asociate de Marx și Engels termenului de *ideologie*, atunci cînd caracterizau conștiința societăților presocialiste, corespunde caracteristicilor explicitate pînă acum ale discursului normativ constructiv, constituit în condițiile unui nivel imatur al cunoașterii sociale. Și anume:

⁷ Vezi K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, în idem, *Opere*, ed. a 2-a, vol. 3, București, Edit. politică, 1962, p. 72-73.

1) discursul normativ este un complex de demersuri: unul constructiv, spontan, adecvat, neconștientizat și un altul explicativ, conștientizat, mai puțin adecvat, pînă la a fi fals: 2) explicația pornește de la un material cognitiv preexistent ei, de la niște evidențe anterioare, asupra naturii căreia se înșală: ele sînt anterioare și independente, în timp ce subiectul conștient crede că ele sînt produse ale propriei sale explicații teoretice conștiente. În acest sens definea, într-una din scrisorile sale, Engels ideologia: „Ideologia este un proces pe care așa-numitul cugetător îl împlinește, ce-i drept, în chip conștient, dar fals conștient. Adevăratele forțe motrice care îl pun în mișcare îi rămîn necunoscute, altfel n-ar fi un proces ideologic. Prin urmare, el își închipuie forțe motrice false, aparente. Dat fiind că este un proces de gîndire, el îi deduce conținutul și forma din gîndirea pură, fie din propria sa gîndire, fie din aceea a premergătorilor săi. El operează cu un material pur intelectual, pe care, fără să-l privească mai de aproape, îl consideră ca emanat din gîndire și nu-i mai caută vrealtă origine mai îndepărtată, independentă de gîndire”⁸.

Poate cazul cel mai tipic, cel mai pur de explicație teoretică speculativă, ca element complementar al demersului normativ spontan constructiv, este cel al eticii tradiționale⁹. Etica tradițională nu a fost, prin înseși finalitățile sale, decît încercarea repetată de reproducere la nivelu și în formele gîndirii teoretice a discursului normativ spontan constructiv cu intenția de a-l înlocui cu produse, considerate a fi superioare. Etica a fost mai puțin o teorie a moralei, ci mai mult o încercare de a reface morală în forme teoretice, raționale. De aici și eșecul ei invariabil. Calitatea demersului constructiv teoretic propus de etică era, la nivelul de cunoaștere existent, constant inferioară calității demersului constructiv spontan. Spre deosebire de morală reală, care se realiza de-a lungul unor mecanisme practic-spontane capabile să ajungă la soluții adecvate, etica se realiza într-un cadru de abstracții, speculativ-constituit, în care viața reală pătrundea palid. În fapt, pînă la urmă, eticile erau explicații ale unor evidențe anterioare, avînd iluzia că le-au produs ele însele.

2. *Discursul normativ propagator la un nivel imatur de cunoaștere*
În teoria organizării sociale, una dintre tezele fundamentale înregistrează existența unui anumit decalaj între sistemul de necesități în jurul cărui se constituie o activitate socială și sistemul de necesități ale participanților la respectiva activitate. La participanți (indivizi umani, grupuri și clase sociale), necesitățile care stau în centrul activității generale pot să nu apară ca necesități ale lor, sau pot să apară mijlocit, mai îndepărtat, avînd o altă forță de impunere, ocupînd deci un alt loc în sistemul de priorități. Decalajul acesta poate exista începînd cu simpla diferență și ajungînd pînă la opoziție. Necesitățile *nemijlocite* ale indivizilor participanți sînt, de regulă, altele decît necesitățile *nemijlocite* ale activităților sociale la care ei participă. Marx a analizat în mod special cazul general al sistemelor în car

⁸ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a 3-a, București, Editura politică, 1967, p. 469.

⁹ O analiză mai detaliată a tipurilor de reflexie asupra faptului moral din această perspectivă se găsește în studiul *Tipurile reflexiei asupra faptului moral*, în „Analele Universității București”, seria filozofie, nr. 2/1970.

grupurile participante (clasele muncitoare, exploatate) au interese antagoniste în raport cu grupurile interesate în organizarea activităților sociale (clasele dominante, exploatatoare). Este cazul tipic pentru organizarea societăților presocialiste, cu excepția comunei primitive.

Existența acestui decalaj pune problema găsirii unor mijloace care să apropie aceste configurații de necesități, făcând posibilă participarea. Pentru ca participarea să fie posibilă, sistemul de necesități al activității generale împreună cu modalitățile de organizare adecvate trebuie să fie însușite într-o manieră sau alta de către sistemele participante. Sînt în general folosite două tipuri de mijloace pentru a atinge acest obiectiv : a) mijloace social-materiale — constrîngere și cointeresare și b) mijloace propagative — argumentare, convingere, sugerare etc. Pentru analiza de față ultimele mijloace sînt interesante. Se organizează o activitate specială care are ca obiectiv determinarea unor modificări în procesele cognitiv-valorice ale participanților în așa fel încît decalajul să fie redus, asigurîndu-se o integrare în sistemul activității. Instrumentul principal al acestei activități este discursul normativ, constituit la nivelul conștientului. Aici el capătă noi funcții și deci noi determinări structurale. Forma valorico-normativă a modelelor organizaționale apare aici, în plus față de determinările anterior primite, ca un mod de convertire a punctului de vedere general al sistemului activității în punctul de vedere al sistemelor participante. Necesitățile generale care nu sînt date ca atare în experiența indivizilor participanți se opun aici luînd o formă valorico-normativă. Această formă valorico-normativă apare ca un substitut deci al necesităților activității generale în experiența indivizilor participanți, cît și ca substitut al aderării lor conștiente. La nivelul ei, individul este într-o oarecare măsură socializat forțat, adică integrat în organizarea socială dată. Forma valorico-normativă nu are numai funcția de a exprima cerințele funcționale, necesitățile generale ale activității, la nivelul conștientului, ci și de a le impune participanților, în condițiile în care aceștia au o atitudine indiferentă sau chiar potențial ostilă lor. Explicația, la rîndul ei, pe lângă *funcția expresivă*, justificativă, evidențiată mai înainte, capătă aici o *funcție propagativă* : să convingă pe participanți să accepte sistemul valorico-normativ.

Funcția propagativă tinde să creeze la nivelul explicației distorsiuni specifice. Prezentarea obiectivă a tuturor semnificațiilor modurilor de organizare promovate nu este întotdeauna funcțională pentru finalitatea discursului : inducerea unor comportamente și excluderea altora. De aceea este caracteristică la acest nivel o deformare valorică : sînt accentuate aspectele pozitive ale modului de organizare promovat și, complementar, aspectele negative ale celor excluse. Invers, aspectele negative ale organizării promovate și cele pozitive ale organizării excluse sînt atenuate pînă la eliminare. Motivația prezentată pentru acceptarea modurilor de organizare promovate nu este de aceea obligatoriu identică cu rațiunile reale care au stat la baza adoptării acestora. Funcția discursului normativ la acest nivel este de a-l convinge pe individ, iar nu o funcție pur cognitivă. De aceea lui i se pot oferi și false rațiuni, sau pur și simplu, *alte* rațiuni decît cele care au stat la baza alegerii. Foarte des, în acest cadru, este folosit un raționament specific de tipul previziunii creatoare, care se autorealizează, cum îl numea Merton : se acreditează ideea că este bine

să se acționeze într-un anumit fel și rău într-altul. Această apreciere este confirmată prin reacția mecanismelor de sancțiune care acționează tocmai în acest sens. A călca o normă devine în mod real rău, dar nu numai din punctul de vedere al semnificațiilor propriu-zise ale respectivului comportament, ci și datorită intervenției mecanismelor de sancțiune ale colectivității.

Organizarea discursului normativ propagativ este, evident, în raport cu posibilul cognitiv existent, atât acela al subiectului său, cât și al obiectului (al celui cărui îi este adresat). Pentru că trebuie să influențeze, el trebuie să se formuleze în limbajul receptorului său, să aleagă acele forme și acele argumente la care acesta este sensibil. Într-o societate dominată de o mentalitate religioasă, discursul normativ va lua forme și va folosi argumente religioase, ineficace într-o societate cu o mentalitate nereligioasă. Un discurs atât de mistificator ca acela al propagandei fasciste a fost posibil numai în condițiile unui accentuat defect de cunoaștere socială la nivelul colectivității. *Cu cât nivelul cunoașterii sociale al colectivității este mai ridicat, cu atât discursul normativ propagativ trebuie să ia forme mai raționale, să prezinte mai adecvat realitatea.* De reținut însă faptul că la un nivel cognitiv imatur, discursul normativ propagativ tinde să fie o prezentare deformată a realității, determinată de funcțiile sale specifice.

Acum sîntem în posesiunea tuturor factorilor esențiali determinanți ai explicației supraadăugate la nivelul conștient-teoretic. Pentru că explicația este constituită posterior modului de organizare, pentru că ea este o explicație-justificare plauzibilă a acestuia și deci pentru că valoarea ei de adevăr nu are importanță semnificativă în constituirea vieții sociale, ea devine ușor deformată de presiunile funcției propagative. De aceea explicația se organizează în așa fel, încît, practic, funcția expresivă (exprimă într-o modalitate sistematică conștientă valorile experimentate de subiectul discursului) și funcția propagativă să fie satisfăcute de aceleași structuri teoretice. Exigențele funcției expresive nu sînt contradictorii, ci în linii generale convergente cu cerințele funcției propagative. Aceeași explicație poate cumula cele două funcții. În cazuri particulare, apar însă și structuri teoretice explicative diferite.

Ne întîlnim aici cu cel de al doilea sens fundamental pe care termenul de *ideologie* îl are la Marx și Engels în descrierea conștiinței sociale a societăților fondate pe clase antagonice : acela de *cunoaștere teoretică mistificată* determinată de situația specifică în care se constituie funcția propagativă, situație caracterizată printr-un decalaj variabil între formele sociale, cu propriile lor necesități și indivizii și grupurile (sistemele) participante cu necesitățile și interesele lor, relativ distincte. Mistificarea este maximă și inevitabilă în condițiile sistemelor analizate de Marx, în care decalajul ia forma unor relații antagonice. Din acest caz, Marx extrage o teză teoretică fundamentală : în sistemele sociale fondate pe relații antagonice, cunoașterea, determinată funcțional în acest cadru, nu poate să se constituie la un nivel matur (în forma științei). Rămînerea ei cronică la un nivel imatur face posibilă constituirea unor sisteme explicative denaturate, mistificatoare, funcționale. Clasa socială dominantă, pentru a putea integra clasele dominate în modul de organizare socială de care este legată, va produce inevitabil o imagine denaturată, mistificată, generatoare de iluzii.

Demersul normativ spontan constructiv inițial, chiar în măsura în care, în condiții excepționale, își găsea o reflexie parțială la nivelul conștiinței, tinde să se retragă din conștiință, fiind substituit de raționalizări posterioare cu funcții expresiv-propagative. În măsura în care sistemul are nevoie de readaptări continue, această reflexie practică avînd un grad mai mare de adecvare se menține totuși în cadrul conștiinței sociale reale, în forme mai puțin teoretice, dublînd explicațiile teoretice care au funcții expresiv-propagative. Intervine aici însă o diviziune: a) indivizii care prin înseși funcțiile lor realizează demersul spontan readaptativ al sistemului (grupul care conduce și organizează activitatea), prezentînd o luciditate sporită, unțională și b) indivizii participanți, care, în lipsa unor cristalizări critice, au o conștiință dominată de sistemul explicativ expresiv-propagativ. În momentele de maximă stabilitate sau de închistare a unei organizări, explicația cu funcții expresiv-propagative poate substitui complet tendințele de cristalizare constructiv-readaptative. Invers, în perioadele de criză a organizării, pe lângă reapariția la un nivel ridicat a discursului normativ constructiv cu conștientizările sale nemijlocite, apare și o cristalizare explicativă critică, fundată pe o experiență valorică negativă. Sînt momente în care calitatea proceselor cognitive atinge puncte maxime.

3. *Discursul normativ constructiv și propagativ la nivelul unei cunoașteri mature.* Dezvoltarea cunoașterii în sfera socialului dă posibilitatea înlocuirii mecanismelor spontan-practice prin mecanisme conștiente, rațional-științifice de analiză a situației social-umane și de formulare a soluțiilor organizaționale. Din punct de vedere cognitiv, această înlocuire este posibilă numai în condițiile în care mecanismele constructive constituite conștient pe baza unei cunoașteri științifice pot da soluții organizaționale cel puțin la același nivel calitativ ca cele spontane. În momentul de față ne găsim în perioada de trecere, de științificizare treptată a vieții sociale fundată pe dezvoltarea științelor sociale și umane.

Din punct de vedere social, introducerea unor modalități conștiente și științifice de construire a modurilor de organizare a vieții sociale este legată, așa după cum a demonstrat Marx, de un anumit tip de organizare socială (cel socialist), care să implice prin însăși natura sa o asemenea substituție.

Atingerea unui nivel suficient de matur al cunoașterii socialului și umanului, în cadrul unui tip de organizare socială care permite constituirea vieții sociale pe baze conștiente și științifice, este de natură a produce modificări structurale în discursul asupra socialului. Complementaritatea dintre construcție și explicație caracteristică nivelului imatur de cunoaștere dispăre aici. Cele două momente nu încetează însă să existe ca distincte — explicație și construcție —, ele însă intră în cu totul alte relații. În primul rînd, se inversează rolurile: *construcția modurilor de organizare se realizează tot mai mult pe baza explicației științifice.* Explicația se prelungește în soluție, a cărei calitate depinde nemijlocit de calitatea acesteia. În cazul anterior, explicația nu decurgea neapărat din cerințele construcției, iar în măsura în care decurgea din acestea, nu-i putea fi de un folos real. În acest moment însă, înlocuirea mecanismelor spontan-practice de construcție cu mecanisme științifice, riguroase, cere cu putere dezvoltarea unei explicații științifice cît

mai corecte și complete, care să fie utilizată efectiv în procesul de construcție.

Explicația era înainte orientată de către procesul constructiv, exprima teoretic valorile construite anterior, fiind prin aceasta, fără să vrea, preorientată. Pentru a se constitui însă științific, explicația trebuie să se dezangajeze din experiența valorică care îi induce postulate nefundate explicativ (funcția expresivă), pe de o parte, iar pe de altă parte să renunțe la funcția propagativă, pentru a putea, neperturbată, să realizeze funcția explicativă. Explicația, adică cunoașterea propriu-zisă, tinde să-și realizeze o autonomie relativă. Subiectul explicației trebuie să-și construiască pentru aceasta un anumit tip de „exterioritate” psihologică necesară unei abordări obiective. Problema obiectivității discursului asupra socialului este deosebit de dificilă. Diviziunea socială a muncii dă posibilitatea cercetătorului de a se posta într-o exterioritate metodologică relativă. Degrevat de cerințele constructive imediate ale furnizării de soluții, el își poate permite să rămână în incertitudine nelimitat, pînă în momentul în care poate furniza o explicație suficient de satisfăcătoare și de completă. Acțiunea reală nu poate însă aștepta pînă atunci. Ea are nevoie de programe construite într-un timp util, chiar imperfecte, insuficient fondate. Durkheim a analizat excelent acest decalaj în legătură cu activitatea educativă: raportul dintre știința educației și practica educației. În condițiile în care explicația nu este suficient de dezvoltată, majoritatea deciziilor se realizează tot prin mecanisme practic-spontane de către practicieni, oamenii de știință fiind folosiți mai mult ca consultanți. În măsura în care teoreticianul ar încerca să elaboreze soluții, în aceste condiții, el le va realiza tot prin mecanisme predominant spontane, putînd să-și creeze iluzia că o face integral conștient și științific. La acest nivel, soluțiile teoreticianului, nefiind de experiența și verificările practice de care dispune practicianul, riscă a fi inferioare calitativ soluțiilor elaborate de cel din urmă. Știința începe integral să soluționeze efectiv, iar nu iluzoriu, problemele practice doar în momentul în care demersul său reușește să rezoarbă totalitatea factorilor relevanți. Se realizează deci, într-un anumit sens, o separație a celor două momente, constructiv și explicativ, acestea intrînd într-o relație altfel structurată: explicația furnizează *efectiv* elemente cognitive activității constructive, care, pentru a-și realiza funcția, folosește mecanismele cele mai eficiente existente la un moment dat, atît cele spontan-practice, cît și cele științifice.

Pe de altă parte, științificizarea explicației și răspîndirii ei în întreaga colectivitate modifică posibilul cognitiv în care funcțiile expresive și propagative își construiesc instrumentele realizării. Mistificarea convingătoare nu mai este cu putință. Evident, la limită, pentru că practic înțelegerea științifică este inegal răspîndită la nivelul colectivității. Explicația și propagarea cadrelor sociale de viață constituite la nivelul conștiinței sociale reale tind să se constituie și ele pe bazele explicației științifice. Avînd de îndeplinit funcții practice, discursul expresiv și propagativ nu dispare ci doar se modifică.

Dacă continuăm paralela între conceptul de discurs valorico-normativ și cel de ideologie, similitudinile se conservă și la acest nivel.

În primul sens evidențiat de Engels, ideologia, ca proces cognitiv neconștient, fals conștientizat, dispare. Ea devine un proces înalt științificizat. O dată cu dispariția societăților bazate pe clase antagonice, ideologia ca mistificare, în cazul ei limită, tinde să dispară și ea. După părerea lui Marx, societatea socialistă oferă omului de știință o poziție socială favorabilă: membrii acestei societăți și deci și teoreticienii ei nu mai sînt implicați organic într-o formă particulară de organizare a societății, fiind obligați prin aceasta să-i împărtășească perspectiva și prejudecățile, ei sînt interesați în continua căutare a celor mai corespunzătoare forme de organizare. În acest moment, omenirea se poate desprinde, în principiu, de formele concrete de organizare socială, le poate gîndi critic, detașîndu-se astfel de orice valoare constituită anterior explicației. Pe această bază, este posibil ca explicația să se științificeze nelimitat. Discursul normativ constructiv rămîne însă distinct. Științificizat la limită, el continuă să fie centrat pe subiectul său, promovîndu-i necesitățile, în formele organizaționale produse. El rămîne o conștientizare a unor cerințe funcționale, necesități și o construcție a unui program de acțiune, continuînd deci să aibă o funcție practică. Același lucru se întîmplă și cu discursul expresiv și propagativ. Deci discursul cu funcții practice, constructiv-expresive va subzista separat de discursul explicativ științific propriu-zis. Pe această linie, considera și Louis Althusser că „ideologia ca sistem de reprezentări se distinge de știință prin aceea că funcția practică precumpănește în ea asupra funcției teoretice (sau funcției de cunoaștere)”. El califică de aceea ca „utopică ideea unei lumi în care ideologia ar dispare, fiind înlocuită de știință”¹⁰.

¹⁰ Louis Althusser, *Pour Marx*, Paris, François Maspero, 1966, p. 238 și 138—139.